

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כאילו הוא חזרינו

הלכה

ירושלם רבנות ושררה

פרשת פנחס תשפ"ד

שנה כ"ה - קובץ ל"ד [תתפ"ט]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109

ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת פנחס

ירושלם רבנות ושררה

"יפקד ה' אלקי הרוחות איש על העדה אשר יצא לפניו
ואשר יבא לפניהם" (כ"ז ט"ז).

"וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות, מה ראה
לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות, אלא כיון שירשו בנות צלפחד
אביהן אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי, אם הבנות יורשות
בדין הוא שירשו בני את כבודי. אמר לו הקב"ה 'נוצר תאנה יאכל
פריה' (משלי כז), בניך יישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע הרבה
שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד
שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות,
הואיל והוא שרתך בכל כוחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו
מאבד שכרו, 'קח לך את יהושע בן נון' לקיים מה שנאמר נוצר
תאנה יאכל פריה" (מדרש רבה פנחס כ"א י"ד).

הנה נחלקו הפוסקים והאחרונים אם יש ירושה ברבנות, והחתם סופר בשו"ת
(או"ח סי' י"ב) כתב דהראיה הגדולה מכולן הוא ממדרש זה, וז"ל:

"וכעת אני רואה ראייה אחרונה גדולה מכולן, והוא דאיתא במדרש פרשת פנחס על
פסוק יפקוד אלקי הרוחות וכו' שהיה משה סבור שבניו יורשים מקומו ונוטלים שררתו
וכו', אמר לו הקב"ה לא כמו שאתה סבור וכו' הרבה שרתך יהושע והרבה חלק לך כבוד
והוא פורס את המחצלאות וכו' נוצר תאנה יאכל פריה וכו' עכ"ל מדרש יע"ש, והנה
משה רבנו ע"ה בעצמו אמר 'אשר יצא לפניו ואשר יבוא לפניהם', ואשר יכול לעמוד
נגד רוח כל אחד ואחד כמבואר במדרש, ואילו לא היה יודע בבניו כל אלו המדות לא
היה מבקש להם גדולה שהיה סותר את עצמו בתפלתו, אלא על כרחך היו הבנים
ראויים לכך, והקב"ה לא אמר שיהושע יותר הגון לכך אלא שסידר הספסלים ואת
המחצלאות, וקשה הא כתיב 'תחתיו מבניו', אלא על כרחך בכתר תורה לא נאמר זה,
וזה ראייה ברורה לפע"ד".

וכיון שסוגיא זו רחבה ועמוקה והאחרונים נחלקו בה בדעותיהם, אשנה פרק זה.

ירושת רבנות ושררה

א

מחלוקת האחרונים בירושת ברבנות

כתב הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ה סעיף כ"ב):

"מי שהוחזק לרב בעיר, אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה, אין להורידו מגדולתו אף על פי שבא לשם גדול ממנו. אפילו בנו ובן בנו לעולם קודמים לאחרים כל זמן שממלאים מקום אבותיהם ביראה והם חכמים קצת, ובמקום שיש מנהג לקבל רב לזמן קצוב, או שמנהג לבחור במי שירצו, הרשות בידם". עכ"ל.

ומקור דברי הרמ"א הוא הרמב"ם, שכתב בהלכות מלכים (פ"א ה"ז):

"ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המנויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם, והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא ביראה אף על פי שאינו ממלא בחכמה, מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו". עכ"ל.

וכן כתב בהלכות כלי המקדש (פ"ד הלכה כ')::

"כשימות המלך או כהן גדול או אחד משאר הממונים מעמידין תחתיו בנו או הראוי ליורשו, וכל הקודם לנחלה קודם לשררות המת, והוא שיהיה ממלא מקומו בחכמה או ביראה ואף על פי שאינו כמותו בחכמה, שנאמר במלך הוא ובניו בקרב ישראל מלמד שהמלכות ירושה, והוא הדין לכל שררה שבקרב ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו". עכ"ל.

הרי שכתב דברים ברורים דכל שררה ומינוי בישראל זוכה אדם לזרעו אחריו.

וגם לענין שליח ציבור כתב הרמ"א (או"ח סי' נ"ג סעיף כ"ה):

"שליח ציבור שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים, אף על פי שאין קול בנו ערב כקולו, אם ממלא מקום אביו בשאר דברים בנו קודם לכל אדם, ואין הצבור יכול למחות בו". עכ"ל.

והמגן אברהם (שם ס"ק ל"ג) כתב:

ירושת רבנות ושררה

"וכ"ה בספרי שכל המנויין בניהם קודמין, ורשד"ם (ביו"ד סי' פ"א) כתב דבחכם הממונה להרביץ תורה או לדין, לא אמרינן כן. ובספר עשרה מאמרות דכל המנויין שהם כתר תורה אין בניהם קודמין, רק מהלל הנשיא ואילך נהגו שבניהם קודמין".

הרי שחילקו בין שאר מינויים ושררות לרבנות, ומשום שאין התורה ירושה, והמגן אברהם הסכים לדבריהם.

ובדברי החתם סופר יש לכאורה סתירות בין תשובותיו, ולענ"ד יש לייחס משקל מיוחד לדברי החתם סופר בהלכה זו, דהלא הוא הגבר אשר החזיר עטרת הרבנות ליושנה, והעלה את קרן התורה וכבוד הרבנות עד לרום המעלה.

בשו"ת (או"ח סי' י"ב) כתב עיקר כשיטת הרשד"ם והרמ"ע מפאנו דאין ירושה ברבנות, והוכיח כן אף מהמדרש לגבי משה רבינו כנ"ל, והסיק למעשה: "היוצא לנו מזה לנדון שלפנינו, דאם אין רוב הציבור מסכימים עליו להיות להם לרב ותופס ישיבה, אין לו להשתרר עליהם מטעם נחלת אבותיו כלל". עי"ש.

אך בתשובה אחרת (שם סימן י"ג) נראה לכאורה שחזר ונטה לדברי הרמ"א, דלאחר שהזכיר את מה שפסק שאין ירושה ברבנות דכתר תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבא ויטול, חזר וכתב: "ואמנם היום חזרתי ועיינתי בזה לקיים דברי הרמ"א סי' רמ"ה, דודאי נשיא התורה בזמן חז"ל היה כעין מינוי קדושה לבד לא שירות, וזה איננו בירושה, אך עכשיו הוא כמשועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר, ולא גרע מש"ן, ואטו מפני שהוא גם כן שר בתורה מגרע גרע, הרי קמן דמהלל ואילך אף על פי שהיה נשיא תורה, מכל מקום כיון דפתיך בהו גם כן זכר למלכות בית דוד ירשו בניהם, ה"נ דכוותיה, וב"ה שזכיתי להפך בזכותיה דתלמידי חכמים ובניהם אחריהם". ולכאורה יש כאן חזרה מפסקו הקודם [אלא שלהלכה פסק שם כיון שהנדון היה להיות רב המדינה כולה במדינת מעהרין לא יהני ליה ירושה, דרב המדינה צריך להיות גדול מכל רבני הכרך כולה עי"ש].

ועוד כתב בזה החתם סופר בשו"ת (חשן משפט סי' כ"א), בנדון רב אחד שקם וזכה ברבנות במקום אבותיו ורב אחר השיג גבולו, וכתב החתם סופר בתוך דבריו: "ולא אכניס עצמי עתה בפלפול זה אם הבן יורש כבוד אבותיו בגדולת התורה והרבנות, דזה היינו צריכים אם בתחלת המינוי היה הרב רוצה לזכות מטעם ירושת אבותיו, אבל אחר שכבר זכה וכתורה עשו אנשי הקהלה וקבלוהו עליהם ונוהג רבנות שלו במישור זה כמה

ירושת רבנות ושררה

שנים, איך יבוא זה וידחהו מגבולו, אפילו יהיה רק מלמד או אומנות אחר וזה נכנס בגבול שלו נקרא רשע יורד לאומנות חבירו". עכ"ל.

ומדבריו אלה משמע שהוא כמסופק בהלכה זו, ושתי תשובות אלה נכתבו בשנות תקפ"ד ותק"צ לאחר התשובה שבסי"י"ב שנכתבה בשנת תק"פ.

ולענ"ד היה נראה לכאורה דעיקר דעת החתם סופר הוא המבואר בסי"י"ב, שם כתב דברים נחרצים וברורים כשיטת המגן אברהם הנ"ל דאין ירושה ברבנות, ואין שום הכרח בתשובות הנוספות שחזר בו, דבחושן משפט לא נכנס כלל לעובי הקורה בזה. וגם בסי"י"ג אף שחידש סברא חדשה דכאשר הרב משועבד לשרת את הצבור והוא מקבל את משכורתו מן הקהלה הוי כשאר שררות ויש בו ירושה, לא החליט בזה דבר ברור, ומשמע מדבריו שבא "להפך בזכות תלמידי חכמים ובניהם" כמו שכתב שם, ומשום כך לכאורה אין ספק מוציא מידי ודאי.

אך ראיתי בדברי בנו הגדול במכתב סופר (יו"ד סי' כ"ג) שכתב דהחתם סופר חזר בו ובסוף ימיו הנהיג ברחבי מדינת הונגריה שינהגו ירושה ברבנות, עי"ש.

ב

בסוגים שונים של מינויים ושררה

ותלמידו הגדול בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רכ"ח) כתב שהחתם סופר בסי"י"ג חזר בו קצת, ומדעתיה דנפשיה כתב דקשה לדחות דברי הרמב"ם והרמ"א שנקטו דבכל המנויים יש ירושה ורבנות בכלל, אלא שהמהר"ם שיק חידש בזה שני חידושים גדולים בהלכה:

א. אף לפי השיטות שאין ירושה ברבנות, אין זה אלא כשיש אחר הראוי יותר לרבנות וגדול מן הבן בתורה וביראה, אבל בשווין במעלת התורה שלהם לכולי עלמא צריך להקדים את הבן, ואף במקום שאותו אחר יש בו מעלות אחרות כגון בנוי ובכח ובדיבור פה וכיוצא בזה.

ב. אף להסוברים שיש דין ירושה ברבנות, מכל מקום צריך גם את הסכמת הציבור, שהרי אמרו בברכות (נ"ה ע"א) "אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם כן נמליכים בצבור", הרי דצריך גם הסכמת הצבור, אלא שעל הצבור רובצת החובה להמליך את

ירושת רבנות ושררה

בנו תחתיו. ואף שלכאורה יש כאן סתירה, דהרי אם יש בזה ירושה, הרי זכה בזה בנו ממילא, ואיך יהיה ביד הצבור לקפח נחלתו וזכותו, ופירש המהר"ם שיק שהמלכות והשררה הם זכות העוברת בירושה רק אם העם רוצים בו, אבל אם אין הצבור רוצה בו ממילא אין הרבנות ברכה אלא קללה, ואינו זכות אלא חובה, וממילא אין בזה ירושה.

אך בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סימן קמ"ג) כתב, דאפילו אם רוב הצבור מתנגד אין הבן מפסיד זכותו, והמליץ בזה את דברי המשנה בפאה (פ"ד מ"א) "אפילו צ"ט אומרים לחלוק ואחד אומר לבוז, שומעין לו מפני שאומר כהלכה".

ונראה בזה לענ"ד, דאף לפי השיטות דיש ירושה ברבנות שאני ירושה זו מירושת ממון ופרשת נחלות, דברבנות לא אמרינן דבמקום שאין בן יורש האב, ואם אין אב יירש האח וכך הלאה בסדר נחלות, ובשלמא בבית, הלא אין הבת ראויה לרבנות ושררה, אך למה לא יירשו הבאים אחרי הבן בסדר נחלות. אמנם באמת נחלקו קמאי בדין זה, וראה להלן שהארכנו בזה.

ועוד יש להוכיח דירושת שררה אינה כירושת ממון, דכבר כתבו הפוסקים דאם הרב זקן ותש כוחו זכותו להמליך בנו תחתיו או לצדו מכח הלכה זו, וכך מבואר מדברי הרמ"א (או"ח סוף סי' נ"ג) לגבי חזן שזכאי הוא להעמיד בנו לסייעו בתפלתו, וכבר מצינו כן בשו"ת התשב"ץ (ח"ד טור א' סימן ז' אות ד') דרב או ש"ץ יכול למנות בנו תחתיו בחייו, ומבואר מדבריו דלמד זאת מ"הוא ובניו בקרב ישראל". הרי שדין אחד וגדר אחד הוא עם ירושת שררה. ועיין בחקרי לב (או"ח ח"א סימן כ') ובשו"ת מנחת שי (סי' צ"ב) דרב שמנוהו בעיר אחרת זכותו למנות בנו תחתיו במשרה שהוא עוזב, למדנו מכל זה שבשררה יש ירושה מחיים, והרי בירושת ממון פשיטא שאין שום דין ירושה מחיים.

אלא על כרחך דאין כאן דין ירושה ממש, אלא הלכה מיוחדת בדיני שררה בישראל דבן קם תחת אביו למלאות מקומו, והלכה זו אין מקורה בפרשת נחלות אלא מפרשת המלך (דברים י"ז כ') "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל", ואמרו בספרי שם "הוא ובניו, שאם הוא מת בנו עומד תחתיו, ואין לי אלא זה מנין לכל פרנס ישראל שבניהם עומדים תחתיהם תלמוד לומר הוא ובניו בקרב ישראל, כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו".

ירושת רבנות ושררה

ועוד מצינו הלכה זו לגבי כהן גדול בתורת כהנים, על הפסוק "ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו" (ויקרא ט"ז ל"ב), וכתב בתו"כ "מלמד שהבן קודם לכל אדם". ונראה דצריך קרא למלך ולכהן גדול, דמסברא יש מקום לחלק לכאן ולכאן, דמלך כל ענינו שררה ושלטון ודמיא טפי לירושת ממון, וכהן גדול אין בו שלטון ושררה, אלא עבודה שיש בה מעמד של כבוד ורוממות, והוא אמינא שרק בו יש דין ירושה, ומשום כך צריך קרא בתרוויהו, אך מכל מקום אין כאן דין ירושה ממש אלא הלכה דברא כרעא דאבוה.

וכבר מצינו גדר מיוחד בבן שקם תחת אביו ליעוד ולשדה אחוזה, וגם הלכה זו דין מיוחד הוא בבן ולא משום ירושה, כך נלענ"ד.

ובדרכנו מובן עוד דהלא זה פשוט דבדין ירושה כל היורשים זוכין בשוה בנחלת האב, אבל בירושת הרבנות אין זכות האב מתחלקת בין בניו, אלא אחד מבניו קם תחת אביו, דירושה זו אינה דומה כלל לירושת ממון וזה ברור לענ"ד (והארכתי בזה להלכה במק"א).

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קמ"ג) דן בהניח האב שני בנים והבן הגדול קם ברבנות במקום אביו, ושוב עזב את משרתו מחמת קטטה, ואמר שהוא מוותר על זכותו לטובת אחיו הקטן אך רק לו ולא לזרעו, ושוב נפטר האח הגדול וזמן מה אחריו גם אחיו הקטן הלך לעולמו, ושניהם הניחו בנים הראויים לאותה אצטלא, ופסק המהרש"ם דבנו של הקטן הוא שזוכה ברבנות כיון שהגדול איבד חזקתו עי"ש. אך בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' נ"ג) כתב ברב שמת וחתנו מלך תחתיו ושוב נסתלק לבית עולמו, דבנו הקטן זכאי ברבנות ולא איבד זכותו משום שמלך חתנו בינתיים עי"ש.

ג

ירושת שררה במקום מחלוקת

ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שי"ב אות א') כתב לחדש דכשיש מחלוקת בעיר בענין רבנות היורש בטלה הירושה לגמרי, שהרי מבואר בהוריות (י"א ע"ב) ובכריתות (ה' ע"ב) "אין מושחין מלך בן מלך, ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה, מפני מחלוקת אדוניהו", ופירש רש"י בכריתות "בזמן ששלום בישראל היה המלכות ירושה ולא בעי משיחה, אבל כי איכא מחלוקת לאו ירושה היא ובעי משיחה מתחילה" עי"ש.

ירושת רבנות ושררה

זוהי חידוש עצום, וגם ממנו מוכח מה שכתבתי לעיל אות ב' דאין כאן ירושה ממש אלא דין מסוים במלכות ושררה שבן קם תחת אביו, ובזה ניתנה הלכה דכשיש מחלוקת אין הבן קם תחת אביו.

אך מדברי הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פ"א ה"א) מוכח דאין הירושה בטלה כלל על ידי המחלוקת, אלא שהיו מושחין את בן המלך כדי להשקיט את המריבה, וז"ל הרמב"ם:

"אין מושחין את בן המלך אלא על גבי מעיין, ואין מושחין מלך בן מלך שהמלכות ירושה למלך לעולם שנאמר 'הוא ובניו בקרב ישראל', ואם היתה שם מחלוקת מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת ולהודיע שזה הוא המלך לבדו".

הרי שדעת הרמב"ם דאין משיחה זו עצם ההמלכה, אלא כל עניינה לסלק המחלוקת, ולשיטתו פשוט דאין המחלוקת מקפחת זכות היורש ברבנות.

ועיין בחקרי לב (או"ח ח"א סי' י"ט) שגם הוא עמד על המחלוקת שבין רש"י והרמב"ם, ונקט עיקר כדברי הרמב"ם, דאיך נוציא את הרבנות מחזקת הבן נגד שיטת הרמב"ם, דהלא ספק תורה לחומרא. ועוד דאפשר דרך במלך גזרה תורה שהמלכות צריכה להיות מקובלת על העם, ולא בשאר מינויים עי"ש.

ולענ"ד נראה טפי דלא שייך בזה הא דספק תורה לחומרא, דלא במילי דאיסורא עסקינן אלא בזכויות שהם כעין זכויות ממון, ומסתבר טפי לענ"ד לומר דהקהל נחשב כמוחזק והבן הוא כמוציא, ומספק אינו יכול לתבוע את הרבנות מן הקהל. וגם מה שכתב לחלק בין מלכות לשאר מינויים, לענ"ד מסתבר טפי לומר דון מינה ומינה ודיו לבא מן הדין להיות כנדון, דהלא אין ממנים פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכין בצבור, וגם ברבנות יש חשיבות מרובה שהרב יהיה מרוצה על הקהל, כך נלענ"ד.

וראיתי בגינת ורדים (יו"ד כלל ג' סי' ח') שכתב דבספק ירושת רבנות אזלינן לחומרא דהוי ספיקא דאורייתא, אך בשו"ת זרע אמת (או"ח סי' ט') חלק עליו וכתב דהקהילה נחשבת כמוחזק, והבן הרוצה לנחול חזקת אביו הוא כמוציא ועליו הראיה, ושמחתי מאוד שכוונתי בזה לדעת גדולים.

והנה אף שהאבני נזר הסיק שם באריכות גדולה דאף במקום שיש מחלוקת לא פקעה זכותו של היורש, מכל מקום בנו הגדול בעל שם משמואל כתב שם (אות כ')-

ירושת רבנות ושררה

כ"ט) שמסקנא זו היא מהדורא קמא של אביו, אבל אחר זמן אמר לו אביו בעל פה דאין הבן קם במקום אביו אלא אם כן הוא נתמך על ידי רוב מנין או על ידי רוב בנין של בני העיר, אבל אם אין לו לא רוב מנין ולא רוב בנין אינו זוכה בנחלת אבותיו. וכתב שכך פסקו הגאון ר' יהושע מקוטנא והגאון ר' חיים אלעזר וקס מקאליש במחלוקת שהיתה בעיר לויביטש, ואביו האבני נזר הודה להקב"ה שחנן להם דעת להוציא דין אמת לאמיתה של תורה עי"ש [אך מה שכתב שם שהושיבו בית דין שישבו בה גאונים הנ"ל, תמוה לכאורה דהגר"י מקוטנא היה חותנו של הגאון מקאליש ופסולין הם לישיב ביחד בדין, ואולי קיבלו עליהם פסולין].

הרי לן דאף לאלה שנקטו דיש ירושה ברבנות מצינו הגבלות ותנאים שונים, ואין דין ירושה זו ככל ירושת ממון וז"ב.

ויתיישב בזה מה שתמה המהרי"ק (שורש קס"א) במה שנקטו הראשונים דאין ירושה בטובת הנאה כיון שאין בה ממש, ותמה המהרי"ק הלא מצינו ירושה בשררה, וכתב דצריך לחלק בין זה לזה וסתם ולא פירש, ולענ"ד צריך לומר כנ"ל דבאמת אין דין ירושה בשררה, אלא דין מסוים הוא דהבן קם תחת אביו, ודו"ק בזה.

ד

חתן ברבנות חותנו ושאר סדר נחלות בירושה זו

ובענין השאלה אם גם חתן זוכה ברבנות חותנו נחלקו האחרונים. הגאון ר' שאול בן הג"ר העשיל בתשובה שנדפסה בסוף שו"ת הרמ"א כתב, דבמקום שאין בן, יורש החתן את הרבנות, דעומד הוא במקום הבת היורשת במקום שאין בן. ויש רבים מן האחרונים שהניחו לפי דבריו דגם יורשים אחרים ישנם בכלל ירושת השררה, ועיין בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' ע') דבן הבת יורש לפני החתן דעומד הוא במקום אמו, וזה חידוש. ויותר נראה דהחתן עומד במקום אשתו ממש דאשתו כגופו, ולמה יירש הנכד כשאמו קיימת והיא היורשת וזוכה לבעלה.

ומהרי"ט אלגאזי (שו"ת שמחת יו"ט סי' ו') כתב דבן הבת קודם לאח, ומשמע מדבריו דנקט דגם אח יורש שררה מאחיו, וכן כתב להדיא בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' נ"ג). ולכא' כך מפורש גם בדברי הרמב"ם בהלכות כלי המקדש (פ"ד הלכה כ') שהובאו לעיל, שהרי כתב: "כשימות המלך או כהן גדול או אחד משאר הממונים

ירושת רבנות ושררה

מעמידין תחתיו בנו או הראוי ליורשו, וכל הקודם לנחלה קודם לשררות המת ... והוא הדין לכל שררה שבקרר ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו". וכן דייקו מדברי הדברי חיים (שם) והאבני נזר (יו"ד סי' שיי"ב אות נ"ח).

ויש מי שחולק על כל ההנחה שחתן יורש רבנות, עיין שו"ת עבודת הגרשוני (סי' מ"ט), ועיין באבני נזר שם שהאריך להוכיח שכבר נחלקו הראשונים בנידון זה. ולענ"ד עיקר כדבריו, דאין לנו בזה אלא מה שמצינו בדברי חז"ל והרמב"ם דבן קם תחת אביו, ומשמע דוקא בן ולא חתן ולא נכד ובודאי לא אח ושאר יורשים, חידוש הוא שחידשה תורה ואין לך בו אלא חידוש.

אמנם שוב ראיתי שיש מקור בדברי חז"ל אף לשיטת האחרונים דכל סדר נחלות נוהג אף בירושת השררה, דהנה שנינו בתוספתא (שקלים פ"ב ט"ו) לגבי מינוי אמרכלים שבמקדש "מי שיש לו בן בן קודם, אח אח קודם, כל הקודם בנחלה קודם בשררות", וע"ע תורת כהנים (שמיני א' א') "וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' ובנים לא היו להם, שאילו היה להם בנים היו קודמין לאלעזר ולאייתמר, שכל הקודם בנחלה הוא קודם בכבוד", הרי לן שני עדים נאמנים דכל סדר נחלות נוהגת גם בשררה.

ואפשר דשאני בזה ירושת הכהונה ושררה שבמקדש מירושת רבנות, דשררה וכהונה שבמקדש דמתחלה ניתנה למשפחת הכהנים, ושאני מדין ירושת הרבנות שלא נתנה למשפחה וי"ל כנ"ל דאין לך בו אלא חידושו שיירש הבן את אביו, ועדיין צ"ע בזה.

ונראה טפי דבאמת יש בזה דעות חלוקות בדברי חז"ל, ולהלכה נראה ברור דאף אם יש ירושה ברבנות אין זה אלא בבן ולא בשאר הקרובים, דאם לא כן לעולם לא תוכל קהילה כלשהי להמליך רב גדול בתורה כרצון יראי ה' וחושבי שמו, דאין לך אדם מישראל שאין לו יורשים.

ה

תקנה שיהיה הבן קם תחת אביו

עוד חידוש מצינו בזה בדברי מהרי"ט אלגאזי בשמחת יו"ט (שם), דאף אם מן התורה אין ירושה ברבנות, מכל מקום תיקנו חכמים שיהיה הבן קם תחת אביו. וכן כתבו המג"א (סי' נ"ג סקל"ג) ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' ס"ט) בשם הרמ"ע

ירושת רבנות ושררה

מפאנו בעשרה מאמרות (מאמר חיקור דין ח"ב פרק י"ט), דמה שנהגו מימות הלל הנשיא ואילך שיהיה בן קם תחת אביו לנשיאות תקנה היא לדורות לנהוג שררה ברבנות. והדברים חידוש, ובדברי המגן אברהם שם מבואר, אלא שכך נהגו, עי"ש. וספר עשרה מאמרות אינה תח"י לעמוד על דבריו, ועוד חזון למועד.

ושוב ראיתי בשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ג' סי' ז' – ח') מה שנחלקו בסוגיא זו דירושת רבנות בעל הגינת ורדים ואחד מחכמי דורו הגרי"צ אריפול, והגרי"צ הביא מעשה שהיה בעיר צפת שנפטר הרב אברהם שלם והניח בן קטן, והקהל נמנו וגמרו להמליך את הגר"מ אלשיך שהיה מגדולי הדור והיה כבר בן ששים שנה, ומנעם הגר"ש אלקבץ והמתינו עד שיגיע בנו הקטן של הרב אברהם שלם לבר מצוה והמליכוהו תחת אביו, והוא מעשה פלא לענ"ד.

ו

הערה בראיית החתם סופר

ואחרון חביב, בראיית החתם סופר מדברי המדרש דמשה רבינו ביקש שבנו ירד אחריו לכבוד והקב"ה המליך את יהושע בן נון, הרי דאין ירושה ברבנות, במהר"ם שיק וכן באבני נזר (שם אות מ"א) דחו דבריו, דשאני התם דבנו של משה לא עסק בתורה כמבואר במדרש שם, ומאידך היה יהושע תלמידו הגדול ותלמידים נקראו בנים עי"ש.

וכנראה שהחתם סופר נקט לדבר פשוט דודאי בניו של משה רבינו עסקו בתורה כראוי, אלא שלא שימשו אותו כיהושע בן נון, וממילא איכא למשמע מיניה, ודו"ק בכ"ז.

כאילו הוא החריבו

כאילו הוא החריבו

"צום הרביעי וצום החמישי צום השביעי וצום העשירי
יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת
והשלום אהבו" (זכריה ח' י"ט).

הנה יש לתמוה על פסוק זה, הלא תחילתו תפילה, תקוה, והבטחה על
עתיד זוהר שבו ימי הצום והאבל יהיו לימי שמחה ואורה, ומה ענין רישא
לסיפא, שבו דברי מוסר ותוכחה "האמת והשלום אהבו?

וראיתי ברד"ק ובמצודות שאכן פירשו שהבטחה זו תקוים בתנאי
שהאמת והשלום אהבו, וצריך ביאור בכונת הדברים.

הנה אמרו חז"ל:

"כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא
החריבו" (ירושלמי יומא ה' ע"א).

דבריהם ז"ל נוקבים עד עומקא דתהומא רבא וכחרב הם המתהפכת
מעל ראשנו.

מעלין עליו כאילו הוא החריבו! הלא אילו היינו ראויים להשראת
השכינה היינו זוכים בו ברגע לבית המקדש של אש שירד מן השמים
(רש"י ותוס' ר"ה ל', סוכה מ"א, ושבועות ט"ו) ואם לא זכינו אין זה אלא
משום שלא נמצינו ראויים לכך, ומשום כך הרי זה כאילו אנחנו החרבנו
את בית המקדש בזמנינו.

בימים קשים אלה על כל אחד ואחד לצייר בדמיונו ולראות בעיני רוחו
את הלהבות האוכלות בקורות הבית ואת פרחי הכהונה זורקים את
מפתחות ההיכל לשמים ונופלים לתוך להבות אש.

ודבר זה מטיל אחריות כבדה על כל דור, על כל ציבור, ועל כל יחיד,
לפשפש במעשיו, להטיב דרכיו ומעלליו ולעשות מה שבידו כדי שמהרה
יבנה בית המקדש.

כאילו הוא החריבו

ובעיקר צריך לחזק ולהתחזק באותם הענינים שהביאו לחורבן הבית בראשונה ובשניה, כי הן הם הסיבות המונעות את בנינו בכל דור ודור. ומשו"כ עלינו להתבונן, מה חרי האף הגדול הזה ומה גרם לחורבן בראשונה ובשניה, ונחזה אנן.

ב

והנה אמרו חז"ל (נדדים פ"א ע"א) "על מה אבדה הארץ, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו" עד שפירשה הקב"ה בעצמו "על עזבם את תורת של לא בירכו בתורה תחילה" והר"ן כבר כתב שם דפשוט של לא משום ביטול מצות ברכת התורה בלבד חרב הבית אלא משום "של לא היתה התורה חשובה בעיניהם" ולא עסקו בה לשמה, לא די בכך שאנו עוסקים בתורה אלא צריך שתהיה התורה חשובה בעינינו, שנבין ונדע, "כי היא חייכם ואורך ימיכם", שנדע ונבין ש"תלמיד שגלה לערי מקלט מגלין רבו עמו שנאמר ונס אל אחת הערים האלה וחי, עשה לו כדי שיחיה", ולשונו הזהב של הרמב"ם צריכה להיות שגורה בפיו וחקוקה על לוח לבנו "חיי בעלי החכמה ומבקשיה ללא תלמוד כמיתה חשובין" (רמב"ם פ"ז מהלכות רוצח הלכה א'), אין אנו ראויים להשראת השכינה עד שנשמח בדברי תורה ונשתעשע בהם ונדע כי הם חיינו ואורך ימינו.

וכבר כתב בדגל מחנה אפרים (פרשת בשלח) בשם זקינו ומורו הבעש"ט שבזמן החורבן לא בירכו את ברכת "והערב נא" וכתב שזה דבר פלא, ולכאורה אכן פלא הוא, הלא הברכה האחרונה, אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות (ברכות ט"ו ע"א) הראשונה היא ברכת המצוה "אשר קדשנו במצותיו", והערב נא היא הקטנה שבברכות התורה ואינה אלא סמוכה לחבירתה, מדוע אפוא חידש הבעש"ט דרך משום חסרון ברכה זו חרב הבית וגלו ישראל מעל אדמתו.

והנראה בזה, דרך אם נזכה שתהיה התורה חשובה בעינינו, רק אם נשמח ונשתעשע במתיקות עריבותה, רק אז נוכל להבטיח שגם בנינו

כאילו הוא החריבו

אחרינו יצעדו בגאון בדרך התורה ובתלמודה, ולא בכדי הסמיכו חז"ל "והערב נא... ונהיה אנחנו וצאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה" כי רק כאשר בנינו יראו בבית את מתיקות התורה, עריבותה ושמחתה ירצו גם הם לצעוד בעקבותינו בדרך התורה. וכן כתוב בשירת האזינו "וענתה בי השירה הזאת... כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים ל"א כ"א) רק אם התורה תהיה שירה בפינו ונשיר את זמרתה בשקיקה ובצמאון יובטח "כי לא תשכח מפי זרעו".

ולכן אמר הבעש"ט זי"ע כי רק משום שחדלו לומר והערב נא אבדה הארץ, חרב הבית, וגלו ישראל מעל אדמתם.

ובדבר זה עלינו להתחזק, להרבות בשמחת התורה, בשירה ובזמרה, בצמאון ובשקיקה כדי להשרות השכינה בישראל.

ג

והבית השני חרב בעון שנאת חנם (כמבואר ביומא ט' ע"ב), ובירושלמי (יומא ד' ע"א) איתא שהיו אוהבים את הממון ושונאים זה את זה. כי אהבת בצע כסף היא המביאה עלינו קנאת איש מרעהו ושנאת חנם, ורק כאשר נתקן חטא זה של שנאת חנם, ונרבה שלום בין איש לרעהו באהבה ובאחוה יבנה הבית במהרה.

ובפרשת בחוקתי כתב רש"י (ויקרא כ"ו ו')::

"ונתתי שלום בארץ, שמא תאמר הרי מאכל הרי משתה... אם אין שלום אין כלום... תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ, מכאן שהשלום שקול כנגד הכל, וכן הוא אומר 'עושה שלום ובורא את הכל'".

ונראה בזה כונת חז"ל (עוקצין פ"ג מ"ב) "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" דרך ע"י השלום יש קיום ותוחלת במאכל ומשתה ובכל השפע והטוב, וככלי שמחזיק מה שבתוכו שלא ילך לאיבוד,

כאילו הוא החריבו

כך השלום בישראל "כלי מחזיק ברכה" היא.

הקב"ה משפיע עלינו בחסדיו המרובים שפע אלקי, ברכות שמים מעל ברחניות ובגשמיות אך אם אין בידינו כלי מחזיק ברכה לא נשאר בידינו מאומה. משל לאדם שמוזגים לו יין המשומר ושמן אפרסמון, אך אם הכלים שבידו סדוקים ושבורים, קנקנים דולפים, לא ישאר מאומה בידו. ולא מצא הקב"ה לישראל כלי מחזיק ברכה אלא השלום.

ראה נא את דברי הרמב"ם בסוף הלכות חנוכה (פ"ד הי"ד) "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". והדברים מבהילים, כל התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם!

וזה שאמר הנביא (זכריה ח' י"ט) "והאמת והשלום אהבו" אמת – היא תורת אמת, כאשר תורת אמת תאהבו ובכך תתקנו את חורבן הבית הראשון, והשלום אהבו, ובכך תתקנו את חורבן הבית השני, אז ורק אז תזכו שצום הרביעי וצום החמישי, צום השביעי וצום העשירי יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים בב"א.

(ונראה עוד בזה עפ"י הפטרת חזון שבו מוכיח הנביא ישעיהו את בני ישראל על העול והרשע, על העדר המשפט ועל חסרון הצדקה, ובסיום הפרק "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". וכנגד שני אלה דורש הנביא זכריהו והאמת (משפט) והשלום (צדקה) אהבו, ודו"ק).

ד

ובהיותנו עוסקים בעון שנאת חנם, גנותה ועונשה הקשה, חשיבות יתירה יש בהעמקה בדברי רבינו הנצי"ב בהקדמה לספרו הגדול העמק דבר לספר בראשית. ומשום חשיבות הדברים הנני מעתיק לשונו:

כאילו הוא החריבו

"דשבח ישר הוא נאמר להצדיק את הקב"ה בחורבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל, ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכת עולמים, ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו ע"י זה לידי שפיכת דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, וע"ז היה צדוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לשם שמים דזהב גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ".

וכמה נוקבים הדברים, וכמה הם שייכים לנו וכאילו היום נכתבו.

שנאת חנם שהחריבה את בית מקדשנו לא בין עמי ארצות היתה ולא בין רשעים פורקי עול מלכות שמים, אלא בין צדיקים חסידים ועמלי תורה. כל אחד מצדיקים אלה בטוח היה שרק דרכו והשקפתו היא לבדה ראויה לעלות על שלחן מלכים, ושל זולתו פסולה ומחשבת פיגול היא, מינות ואפקורסות.

"שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו!"

אפשר שצדיקים הם במצוות שבין אדם למקום חסידים ובעלי תורה, אך אין הקב"ה אוהבם, ובגלל צדיקים כאלו חרב בית המקדש.

כי אף שפשוט הדבר שאף בין צדיקים וחסידים תהיינה חילוקי דעות ביסודות ההשקפה, ומעולם היו חילוקי דעות כאלה בין גדולי ישראל ועדותיהם, אך מכאן ועד לשנאה רחוקה הדרך.

שהרי מדת הענוה מחייבת להבין ולהאמין שגם החולקים על דעתנו צדיקים כמונו, ואפשר שהם אף גדולים ממנו בצדקותם וקדושתם, ואף לשיטתם ודעתם יש מקום תחת השמש, שמש של תורה.

עלינו לרחק שנאה זו ולהשניאה על כל מי שחרד את דבר ה' ועל כל מי שיראת ה' ואהבתו שוכנת בלבו.

כאילו הוא החריבו

זכותו של כל צדיק ות"ח לעמוד על דעתו ואף להלחם על דעתו, אך אין לו זכות לשנוא ולהשניא, ושנאה זו חורבן עולם היא, חורבנו של עולם התורה והיהדות, והיא שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלנו ועדיין מרקדת בינינו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

